

[HİSSƏ 1](#) | [HİSSƏ 2](#) | [HİSSƏ 3](#)

Elşad ƏLİLİ. Tarixçi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) İnsan Haqları Institutunun elmi işçisi. Qafqaz Tarixi Mərkəzinin əməkdaşı.

Lavaş termininin etimologiyası haqqında məqalənin I və II hissələri çapa hazırlanarkən erməni tərəfi Vikipediyada həmin sözün mənşəyinə dair «erməni variantını» tamamilə dəyişdi. Qeyd edirəm ki, Vikipediyada bu və ya digər mövzuya dair tarixi, etnoqrafik və ya linqvistik aspektləri heç vaxt sırf elmi məlumat qismində ciddi qəbul etməmişəm. Vikidəki məqalələr, bir çox hallarda, sadəcə, təbliğət xarakterlidir. Üstəlik, Vikipediyanın rus versiyasında türk xalqlarının tarixi və dilləri ilə bağlı aşkar təhriflərə yer verilir. Buna rəğmən Vikipediyanın rus versiyasının redaktorları isə, ermənilərin yalan, dezinformativ xarakterli məlumatlarına və mütəxəssislər üçün o qədər də diqqətəlayiq olmayan hadisələr barədə uydurmalarına göz yumurlar.

Lakin əksər sırayı insanların bir çox hallarda informasiyanı, ilk növbədə, Vikipediya məqalələrindən əldə etdiklərini nəzərə alsaq, onun təbliğət imkanlarının çox olduğunu etiraf etməliyik. Təəssüf ki, bu internet serverin səhifələrində külli miqdarda yalan informasiyanın yer almasına imkan verilir. Belə ki, bu hal *lavaş* sözünün erməni mənşəli olması barədə məqalədə də müşahidə olunur. Məqalə müəllifləri Orta əsrlərə aid erməni sözlükləri və mətnlərini qaynaq göstərməklə bu sözün erməni mənşəli olma versiyasına güc qazandırmaya cəhd göstərirlər. Təbii ki, bir tədqiqatçı kimi, mən bu qaynaqlardan yan keçə və onlar barədə söz etməyə bilməzdim.

Xatıladım ki, *lavaş* sözünün mənşəyinin qondarma erməni versiyasının ilkin variantında aşağıda sizə təqdim etdiyim gülünc bir cümlə yer almışdı:

«Erməni Sovet Ensiklopediyasına görə, «lavaş» sözü qədim erməni mənşəli «lav» (yaxşı) və «(x)aş» (yemək) kök sözlərindən ibarətdir».

Görünür, Erməni Sovet Ensiklopediyasında, həqiqətən, belə gülüş doğuran məlumatlar əks olunmuşdur. Lakin *lavaş*ın erməni mənşəli olması barədə uydurmanı ifşa edən «yalan detektoru» layihəmizin təqdimatından sonra həmin cümlə oradan silindi, əvəzinə isə, oxucuları bu sözün mənşəyi barədə yanıltan yeni uydurma erməni versiyaları təqdim edildi. Məsələn, məqalədə beə bir cümlə keçir:

«Orta əsrlər erməni ədəbiyyatında *lavaş* daha çox լավշ (**lavš**) və ya ondan törəyən լոշ (**loš**) variantında işlənsə də, ilkin forma, şübhəsiz, **lawaş** olmalıdır».

Guya ki, ilkin variant **lawaş** olmalıdır, amma ona nədənsə 1698-ci il ilə 1908-ci illər arasındakı erməni mətnlərində və ya sözlüklərində rast gəlinmir və biz bu barədə faktları araşdırmamızın I hissəsində açıqlamışdıq. Halbuki **lawaş** sözünə türkcə mətnlərdə, ən azı, XIII əsrdən etibarən rast gəlinir! Üstəlik, bu söz Türkünstan və Volqaboyundan Balkanlara qədər bütün türk dilləri və ləhcələrində qədim dövrlərdən geniş yayılmışdır!

1698-1908-ci illər arasında çap olunan erməni sözlüklərində və deməliki, həm də erməni leksikasında hər hansı bir լավշ (**lavš**) sözünə rast gəlinmir. Halbuki, bununla bağlı, erməni tərəfi Hraçya Martirosyanın 2008-ci ildə çapdan çıxan erməni dilinin etimoloji sözlüyündəki məqaləni qaynaq göstərir. Yəni lap yaxınlarda işiq üzü görən sözlüyə. *Lavaş* sözünün etimologiyası haqqında lüğət məqaləsində guya orta erməni dilində լավշ (**lavš**) sözünün mövcud olduğunu iddia edən bu müəllif də, öz növbəsində, yenə də köhnə yox, 1975 və 1987-ci illərdə çapdan çıxan erməni dilli sözlüklərə istinad edir [1, s. 304-305]. Onlardan fərqli olaraq, biz köhnə məktəbə aid erməni dilinin klassik biliciləri və filoloqları tərəfindən hazırlanan və 1698-1908-ci illər

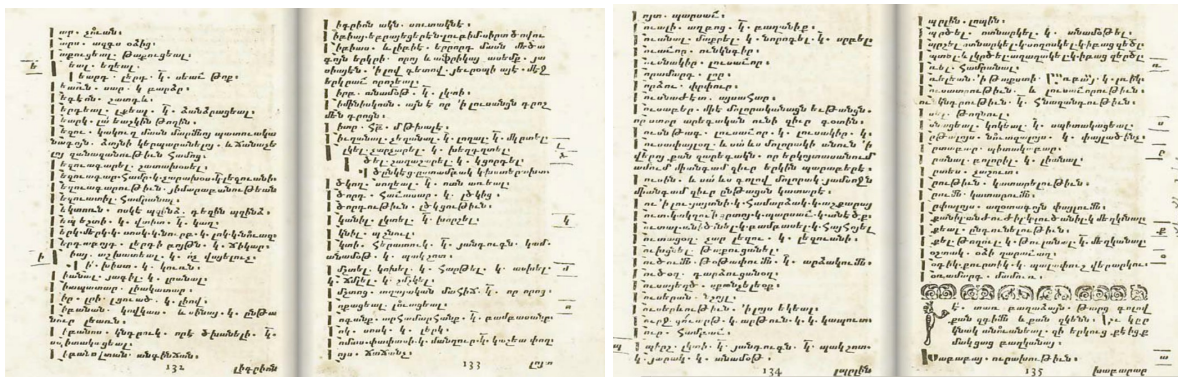
arasında çap olunan erməni sözlüklərinə istinad edirik.

Maraqlıdır ki, orta erməni dilində türk, fars, ərəb, yunan və b. dillərdən minlərlə alınma sözlər olsa da, müasir erməni dilçiləri bunu, hansı səbəbdənsə, unudur və *lavaş* sözlünün erməni dilində alınma söz olması ilə razılaşırlar. Bir daha təkrar edirəm: erməni dilinin 1698-1908-ci illər arasında çapdan çıxan və araşdırmamızın I hissəsində istinad etdiyimiz 18 sözlüyünün heç birində *լավշ* (**lawš**) sözü bircə dəfə də olsun işlədilmir. Sözlüklərdə **lawaş** və ya **lawš** sözləri barədə lüğət məqaləsi, ümumiyyətlə, yoxdur. Doğrudur, bəzi sözlüklərdə *լոշ* (**loš**) sözü barədə məqalələr var. Məsələn, Matias Bedrosyanın lüğətində (1875-79) bu söz *duzsuz kökə* və *siklamen* (Alp bənövşəsi) bitkisinin adı kimi göstərilir [2, s. 268]. Lusinyanın 1872 və 1881-ci il lüğətlərində bu söz *çörək* və *siklamen* kimi tərcümə edilir [3, s. 365]. 1837-ci ilə aid erməni-italyan sözlüyündə isə *loş* sözlünün artıq 3 anlamı var – *çörək*, *siklamen* və *iflas olma* [4, s. 647]. Təbii ki, *loş* sözü erməni dilinin klassik ermənidilli sözlüklərində də qeyd edilir. Bir qrup erməni filoloq tərəfindən 1836-cı ildə tərtib olunan lüğətdə də bu söz *siklamen* və *kökə* anlamlarındadır [5, s. 1053]. Mxitar Sebastasinin izahlı lüğətində *loş* sözlünə *nazik*, *yumşaq çörək* kimi izah verilir [6, s. 362].

İstənilən halda, Orta əsr erməni ədəbiyyatında *loş* sözü tək-cə nazik yayılmış çörəyə tətbiq edilmir, həm də siklamen bitkisinin adıdır. Sözlüklərin birində isə bu sözlün hətta *müflis olma* kimi tərcüməsi də təqdim edilir ki, onun erməni mənşəli olduğunu sübut etməyə çalışan erməni dilçiləri buna diqqət yetirmirlər. Halbuki, *loş* sözlünün göstərilən üç fərqli anlamı artıq **loš** – *nazik çörək* sözlünün erməni leksikasında alınma olmasına dəlalət edən faktır.

Burada həmçinin ermənilər tərəfindən göstərilən mənbə və orta çağ qaynaqlarına dayanaraq yalnız istinadlara diqqət yetirmək lazımdır. Vikipediyada Yeremi Meqretsinin 1698-ci ilə aid sözlüyünə istinad edilərək, guya orada *lawaş*, *lawš* və ya *loš* sözlərinin *nazik çörək* mənasında açıqlandığı bildirilir. **Lakin məsələ ondadır ki, 1698-ci ildə çapdan çıxan həmin sözlükdə bu sözlərdən heç biri yer almamışdır [7, s. 132-134]. Yəni orada lawaş, lawš və ya loš sözləri haqqında sözlük məqalələri yoxdur və bu səbəbdən də Yeremiya Meqretsi öz sözlüyündə həmin sözlərin tərifini və açıqlamasını verə bilməzdi. Başqa sözlə, bu sözlüyə istinad, əslində, dezinformativ yanılımdır.** Oxucuların əsas kütləsinin göstərilən ermənicə qaynaqları onların dilində oxuya bilməyəcəyinə və anlamayacağına əmin olan ermənilər növbəti dəfə ardıcıl şəkildə yalana, qondarma və təhrif olunmuş faktlara əl ataraq, oxucuları və tədqiqatçıları aldadırlar.

**Yeremia Meqretsinin tərtib etdiyi erməni dilinin izahlı lüğətinin səhifələri (1698 il)
L hərfi ilə başlayan sözlər. (böyütmək üçün şəklin üzərinə kursorla vurun)**

Hraçya Açaryanın 1926-cı ildə çap olunan erməni dilinin etimoloji lüğəti ilə bağlı da oxuculara yalnız məlumat verilir. Ermənilərin iddialarına rəğmən, bu sözlükdə də *lawaş*, *lawš*, *lavaş*, *lavš* sözlərilə bağlı lüğət məqalələri yoxdur [8, s. 285]. *Loş* sözü haqqında lüğət məqaləsində isə bu söz *lavaş* və *siklamen* kimi izah edilir [ibid, s. 297].

İndi isə çox önəmli bir məqama diqqət yetirməyə dəyər. Məsələ ondadır ki, erməni əlifbasında -o saitini bildiren iki hərf var. Biri klassik -Օն, digəri isə sonradan əlavə edilən -Օo hərfidir.

Erməni orfoqrafiyasında *loş*—**լօշ** sözünün yazılışında məhz sonradan əlavə edilən -o hərfindən istifadə olunur. Erməni dilçisi Tumanyanın sözlərinə görə, bu hərf, həmçinin Փֆ-f hərfi ilə birgə erməni əlifbasına XII əsrdən sonra əlavə edilmişdir [9, s. 17]. Dilçi, Qafqazşünas, ermənişünas akademik Nikolay Marrın sözlərinə görə isə, «o hərfi erməni əlifbasına çoxdan, orta qənaətə görə, XII-XIII əsrlərdən əlavə edilsə də, onun göstərilən mənası yalnız yaxın tarixdə qərarlaşmışdır. XVI-XVII əsrlərə aid əlyazmalarda *o* tez-tez *uu* əvəzinə işlədilir ki, bu zaman həmin *uu* aw kimi tələffüz edilir» [10, s. 10]. Yəni bu hərf —*o* saiti kimi yalnız XVI-XVII əsrlərdən sonra tam bərqərar olmuşdur.

Tumanyan və Marrın sözlərindən aydın olur ki, erməni leksikasın tərkibində -o hərfi olan bütün sözlər, minimum, XII-XIII əsrlərdən sonra meydana çıxmışdır. Çox güman ki, həmin hərlər erməni dilinin leksikasındakı yeni alınma sözlər üçün daxil edilmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, *loş*—**լօշ** sözü Orta əsrlərə aid cəmi bir neçə erməni mətnində işlədilir. Belə mətnlərdən biri «Girk vastakots» (çalışmalar kitabı) adlanan əkinçiliyə aid vəsaitdir. Kitabın yazılma tarixi dəqiq müəyyənləşdirilməyib. Erməni tərəfi kitabı X-XIII əsrlərə aid etsə də, yalnız XII-XIII əsrlərdən sonra yeni daxil olunmuş —*o* və -ֆ hərlərinin işləndiyi sözlərin bolluğu onun daha sonrakı dövrə aid olduğunu sübut etməklə, ermənilərin iddiasını istisna edir. Kitabın pdf formatda təqdim olunan müasir versiyasında *loş*—**լօշ** sözü yalnız bir dəfə 305-ci fəsildə işlənir [11]. Mən isə mətnə yeni daxil edilən ֆ hərfinin işləndiyi 98, -o hərfinin olduğu, təxminən, 1000 söz saymışam. Bu faktlar kitabın daha sonrakı dövrdə meydana çıxdığını göstərir, çünki mətnə yeni hərlərin işləndiyi sözlərin və ümumiyyətlə, ədəbi-qrammatik yeniliyin belə bol olması üçün ədəbi dil müəyyən inkişaf dövrünü keçməlidir. Xüsusən əhalinin çox cüzi hissəsinin savadlı olduğu Orta əsrlərdə belə bir zaman kəsimi bir neçə əsrə bərabərdir. Əlifbaya XII-XIII əsrlərdə yeni hərlər daxil edilən kimi mətnlərdə dərhal bu hərlərin işləndiyi külli miqdarda sözün meydana çıxması imkansızdır.

Bundan başqa, «Girk vastakots» mətnində -o hərfinə söz əvvəlində 100 dəfədən çox rast gəlinir. Nikolay Marrın qeyd etdiyinə görə isə, bu hərf həmin mövqedə yalnız XVI-XVII əsrdən sonra bərqərar olmuşdur. **Başqa sözlə, «Girk vastakots» kitabı, əslində, son dönmə Orta əsrlərin məhsuludur, erməni tərəfi isə onu X-XII əsrlərə aid əsər kimi qələmə verməyə çalışır.**

Belə qəsdən təhrif etmə və erməni əsərlərinin süni şəkildə qədimləşdirilməsi faktları külli miqdardadır. **Ümumiyyətlə, tarixi erməni mətnlərində yeni daxil edilən —o və —ֆ hərlərinin olması, üstəlik, hansısa əsərdə bol bol işlədilməsi erməni xronoqrafiyasının lakmus kağızı, yəni özünəməxsus «yalan detektorudur».** Bu hərlərin bol olduğu hər hansı erməni mətnini XIII əsrdən əvvələ aid etmək mümkünsüzdür. Əgər «Girk vastakots» mətnində sözün əvvəlində —o hərfinə 100 dəfədən çox rast gəlinirsə, bu əsər, ən yaxşı halda, XVII əsrə aiddir, çünki XVI-XVII əsrlərə qədər söz əvvəlində —o saiti üçün —n hərfi işlədilirdi. XVII əsrdən etibarən indiyə qədər bu hərf söz əvvəlində artıq -vo kimi oxunur.

loş—**լօշ** sözünə Qriqorii Tatevlinin (XIV-XV) və Minas Tokatlının (XVI-XVII) mətnlərində də rast gəlinirdiyi qeyd edilir. **Əvvəla, qeyd etmək lazımdır ki, Qriqori Tatevlinin dünyəvi adı türkcə Xutluşah (qutlu şah, həmd olunmuş şah) idi və onun həyat hekayətindən türk mənşəli olduğu məlum olur. Hansısa türkün erməni-qriqorian kilsəsinə mənsub olması heç də təəccüblü sayılmamalıdır. Əslində, müasir ermənilər müxtəlif etnik köklərə malik prozelitlərin (yeni dindəşlərin) xələfləridir. Odur ki, Qriqori Tatevli və ya Mxitar Əyrivənglinin əsərlərində türkcə sözlərin var olması heç də təəccüb doğurmamalıdır. Minas Tokatlı da Toqatda – əhalinin böyük əksəriyyətinin türk olduğu yerdə doğulmuşdur. Sonralar o, Ukraynada türk-erməni, həm də erməni-qıpçaq adlandırılanların koloniyasının məskunlaşdığı Kamenetskə köçmüşdü. Onun əsərlərində də türk dillərindən alınmalar olmasına da təəccüblənmək**

lazım deyil.

Bir də qeyd edilir ki, təxminən, 40 pəhləvi sözünün izahının verildiyi Orta əsrlərə aid «Vartan kitabı» ermənicə izahlı lüğətdə də *loş* sözünə rast gəlinir. Həqiqətən, bu sözlükdə pəhləvi dilindəki kaşken sözü *loş* kimi tərcümə edilir [12, s. 273]. Erməni tərəfi bu kitabı da XI-XII əsrlərə aid edir. «Vartan kitabı» izahlı lüğəti həcmcə «Girk vastakots»dakı kimi böyük olmasa da, burada da yeni daxil edilən -o və -φ hərflərinin olduğu sözlər çoxdur. Bu kiçik həcmli kitabda, təxminən, 30 söz -o hərfi ilə başlanır ki, bu da yenə kitabın Orta əsrlərin sonuna aid olduğuna dəlalət edir.

Gördüyümüz kimi, türkcə lawaş sözünün fonetik təhrifi olan loş sözünün işləndiyi bəzi erməni əsərləri, əslində, Orta əsrlərin son dövrünə aiddir ki, bu zaman erməni mətnlərində artıq çoxlu sayda türkiyəmlər yer almışdır.

Sonda bir daha təkrar edək ki, Orta əsrlərə aid ermənidilli mətnlərdə *lawş* və *lawaş* sözləri yoxdur. *loş* şəklində təhrif olunmuş halda isə, məhz ermənilərin daha erkən əsərlər kimi qələmə verməyə can atdıqları, lakin Orta əsrlərin sonlarına aid mətnlərdə qeydə alınır. **loş sözündə erməni əlifbasına daha sonrakı dövrdə daxil edilən -o hərfinin olması da bu sözün erməni leksikasında gec yer almasına dəlalət edir.**

Bundan başqa, müasir erməni dilçiləri nəyə görə erməni dilində başqa dillərdən külli miqdarda alınma sözlərin, o cümlədən çoxlu türkiyəmlərin olduğunu unudurlar. Elə həmin «Vartan sözlüyü»ndə *salar* və ya *aparasan* kimi türk sözləri var. Bu isə artıq o deməkdir ki, erməni mətnlərində rast gəlinən bütün sözlərin mənşəyini heç də erməni-hay dili prizmasından nəzərdən keçirmək doğru olmaz və hər hansı bir sözə erməni etimologiyası verməzdən əvvəl onun mənşəyini aydınlaşdırmaq zəruridir. Orta əsrlərdə erməni-hay dili hətta qriqorian kilsəsinin tərəfdarı olan ermənilərin özlərinin də arasında o qədər də yayılmış deyildi. Bir çox erməni üçün bu dil kilsə-mərasim dili idi. Məsələn, ərəb dili vüsəlman türklər, kürdlər, tatlar üçün olduğu kimi. Yəni erməni-hay dilinin təsir dairəsi hətta qriqorian kilsəsinin tərəfdarları arasında belə məhdud idi. Erməni-hay dilinin türk dilində, demək olar ki, bir iz qoymaması da bununla izah olunur. **Azərbaycan ədəbi türkcəsində bircə dənə də olsun erməni dilindən alınma söz yoxdur!** Üstəlik, *lavaş* sözünün türk dilinin yayıldığı bütün arealda işləndiyini də nəzərə alsaq, Qafqaz, Kiçik Asiya, Türkünstan, Volqaboyu, Balkan türklərinin həmin sözün erməni dilindən alaraq mənimsədiklərini təxmin etmək gülünc olar.

Araşdırmamızın I hissəsində göstərdiyimiz kimi, XVII-XIX əsrlərə və XX əsrin əvvəllərinə aid erməni sözlüklərində *lavaş* və ya *lavş* sözü haqqında lüğət məqaləsi yoxdur. Səbəbi – müasir erməni dilçilərindən fərqli olaraq, o dövrlərin erməni dilçiləri və filoloqları erməni leksikasında *lavaş* sözünün alınma olduğunu dəqiq bilirdilər.

Araşdırmamızın II hissəsində biz *lavaş* sözünün türkcə etimologiyasını təqdim etmiş, onun *laylanmış qida*, və ya *laylanmış, təbəqələnmiş, qat-qat halında yeyinti, yastı laylanmış qida* kimi açıqlandığını bildirmişdik. Yəni *lavaş* sözü heç də həmişə sırf nazik yayılmış un məmulatına aid edilməmiş, həmçinin nazik yayılan, qat-qat, incə təbəqəli bir çox qida məhsuluna, hətta əşyalara da aid olmuşdur. Biz erkən türk mətnlərində *lavaş* çörəyinin türkcə daha autentik şəkli olan *yuyğa, yuvğa, yuqa* sözlərinin olduğunu da qeyd etmişdik [13, s. 281-283].

Orxon runik türk yazılarında Bilgə Tonukuk (724-cü ildə vəfat edib) şərəfinə başdaşı yazısının mətnində atalar sözünə bənzər məcazi, alleqorik cümlədə *yuyqa* sözü yer almışdır:

Yuyqa əriklig toplaqaly uçuz ərmiş, yinega əriklig üzgəli ucuz; **yuyqa** qalyn bolsar, toplaqaluq alp ərmiş yincge.

Yəni:

Yuyqanı topalamaq asandır; hələ nazik olarkən qırmaq asan işdir; lakin **yuyqa** qalın olarsa, onu yığmaq igidlik olacaq [14, s. 104].

Hansısa kəlmənin atalar sözündə və ya folklordakı bədii hikmətli ifadədə işlənməsi üçün onun, sadəcə, autentik, yəni sırf o dilə aid olması şərt deyil. Həmin sözün dilin leksikasında uzun müddət iştirak etməsi də lazımdır. **Qədim türk runik mətnində olan bu nümunə VIII əsrin əvvəlində Altay türklərinin də lavaş çörəyi ilə tanış olduqlarının əyani nümunədir.** Lakin *yuyqa* (nazik çörək) sözünün bir neçə dəfə işləndiyi bu ifadə həm də həmin sözün qədim mənşəyinə dəlalət edir, çünki işlənən bədii türk ifadələri yüzilliklər boyu, bəlkə də daha çox müddət ərzində təşəkkül tapır və dəyişməz qalırlar. Və təbii ki, nazik yayılmış çörək bişirilməsi texnologiyasını türklərin ermənilərdən əxz etdiklərini düşünmək gülünc olardı. Üstəlik, erməni mətnlərinin özündə nazik yayılmış çörəyə tətbiq edilən *loş (lavaş)* sözü yalnız XIV-XV əsrlərdən sonra Qriqori Tatevlinin və Minas Tokatlının mətnlərində meydana çıxır. Bu müəlliflər isə, ən azı, türkcə danışıq dili ilə yaxından tanış idilər.

Annotasiyalar:

1. Hrach K. Martirosyan ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE ARMENIAN INHERITED LEXICON. Brill Academic Publishers, 2008.
2. Matthias Bedrossian NEW DICTIONARY ARMENIAN ENGLISH . Venesiya. Əziz Lazar Erməni Akademiyası – 1875-1879.
3. G. A. Nar Bey de Lusignan ԲԱՌԳԻՐԲ ՀԱՅ-ԳԱՂԴԻԱՐԷՆ ԵՒ ԳԱՂԴԻԱՐԷՆ- ՀԱՅԵՐԷՆ (Bargirk hay-gaghghiarēn ew gaghghiarēn-hayerēn – erməni-fransız, fransız-erməni sözlüyü). Paris 1881.
4. DIZIONARIO ARMENO-ITALIANO. I c. Venezia 1837.
5. Q. Avetikyan, X Sivrmelian, M. Avqerean ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ (NOR BAGİRK HAYKAZEAN LEZUII – Erməni dilinin yeni sözlüyü). Venesiya. 1836.
6. Mkhitar Sebastatsi ԲԱՌԳԻՐԲ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ (BAĞİRK‘ HAYKAZEAN LEZUI (HIN HAYKAZEAN BAĀARAN) – Erməni dili sözlüyü). Vol. I, Venetik1749.
7. Eremya Meqretsi ԲԱՌ ԳԻՐԲ ՀԱՅՈՅ (Bar Girk Hayots — Erməni dili sözlüyü). 1698.
8. Raçya Açaryan ERMƏNİ DİLİNİN KÖK SÖZLƏRİNİN ETİMOLOJİ LÜĞƏTİ (Հայերէն Արմաստախան Բանարան). Erevan 1926.
9. G. Q. Tumanyan DREVNĀRMYANSKĪY YAZIK (Əski Erməni Dili). Moskva 1971.
10. Nikolay Marr QRAMMATĪKA DREVNĀRMYANSKOQO YAZIKA (Əski Erməni Dilinin Qrammatikası). İzdanie Fakulğteta Vostoçnıx Yazıkov Sankt-Peterburskoqo Universiteta, 1903.
11. Գիրք վաստակոց (Girk vastakots – Çalışmalar kitabı) http://khachik-aper.do.am/Girk_Vastakots.pdf
12. Q. Qasparyan SREDNEEKOVĪY SLOVAR «İSTORĪĪ VARTANA İ ARMYANSKOY VOYNI». İstoriko-filoloqiçeskiy jurnal AN ArmSSR — 1963, № 1.
13. DREVNĀRMSKĪY SLOVARĜ, AN SSSR (ƏSKİ TÜRKÇƏ LÜĞƏT). Leninqrad-1969.
14. Hüseyin Namik Orhun ESKİ TÜRK YAZITLARI. İstanbul 1936.

26.01.2015